

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд „Съвременна социална мобилност – аспекти на деурбанизацията в България“ за присъждане на образователна и научна степен доктор (05.11.01)

Автор: Георги Тодоров Бойков

Рецензент: проф. дсн Веска Кожухарова-Живкова

Представената за обсъждане работа е впечатляваща. Тя не е свършена, но е резултат на оригинално мислене, търсене и концепиране. Представен е труд, който има всички качества на *дисертация*, която не само изисква да бъде прочетена, но и да се връщаме към нея, защото провокира идеи.

Когато казах, че тя не е свършена, имам предвид, че докторантът е означил едно огромно научно пространство, в което има да се работи от не само един човек години напред. Той обаче в дисертационния труд е направил само най-общия „прочит“ на това пространство, в което е поставил маркерите на по-нататъшно търсене – на поставяне на въпроси и даване на отговори.

Най-общата биографична справка за дисертанта ни кара да мислим, че като че ли целият му досегашен път е изкачване на стъпалата за достигане до дисертационната тема и разкриване на полета за нейното все по-задълбочено проучване и разработване. Достигната ранна езикова компетенция в английската гимназия, бакалавър и магистър по социология с акцентиран интерес по макро- и микроикономика, международни икономически отношения и т. н., специализация в Университета в Лунд, Швеция и търсене на социалните измерения на глобализацията със защита на дипломна работа, свързана със социалните служби и социалните политики в Швеция и България и най-накрая – докторантура в ЮЗУ „Неофит Рилски“ по проблемите на социалната стратификация – това са все крачки към „разчистване на терена“ и откриване на собствения изследователски профил.

За неговата реализация в досегашното му развитие безспорна заслуга има качеството на обучение в ЮЗУ „Неофит Рилски“, колегиалната атмосфера на катедра „Социология“ и, разбира се, научният ръководител проф. дсн Валентина Миленкова. Тези изключително важни научни предпоставки са подхранили личната изследователска

амбиция да се намери нова гледна точка към темата за социалната мобилност.

Без уговорка трябва да се каже, че Георги Бойков е открил тази гледна точка и в резултат на това е направил своя успешен дисертационен труд. Към предварителните общи бележки е нужно да се добави, че запознаването с автореферата позволява да се придобие ясна представа за общото съдържание на дисертацията, за нейните цели и задачи. Липсват обаче някои важни обобщения за демографските процеси, но това не нарушава общото цялостно звучене на автореферата като един завършен текст.

Направените публикации по темата са добра „промоция“ пред социологическата общност за основните изследователски идеи на автора, а темата за аграризма, например, се е превърнала в идейнообразуващо ядро на дисертационния труд (макар и това да не личи ясно на пръв поглед).

Пред нас е един неконвенционален научен труд на автор, който се опитва да обясни нашия динамичен свят и да намери призмата за поглед към бъдещето чрез протичащи днес социални процеси. Той сякаш се е освободил от сковаващата рамка на размислите ще бъде ли разбран и одобрен – водещо е желанието да се изкаже, да обоснове нашироко своето виждане за причините за пораждаване на нов тип процеси в глобалното общество, които ще доведат до качествено нов резултат в социалното раздвижване на обществата и за тяхното стратифициране. Ние се срещаме с един освободен автор, който следва идеите си (възможно оспорими или неприемливи) и търси аргументи за защита на тезата си. Формулираната теза е, че модерното урбанизирано индустриално общество е достигнало своя пик, а след този пик следва формиране на нов тип социална мобилност и социално структуриране.

Вторият пласт на тезата е, че след модерното общество идва не „обществото на потребителите“, а „обществото на съхранението“, чиято база е земята, и което ще бъде свързано с нова типология на руралността и аграризма, чиито резултат ще бъде нов баланс между природа и социалност, между природно и културно.

Трудно е да се каже дали той създава *нова теория* за социалното развитие, дали прави нова крачка в социалното мислене и обяснение на социалните процеси, но със сигурност със самото структуриране на своето научно пространство той открива хоризонти за нови изследователски предизвикателства, които могат да изкушат нови търсачи

на отговори за бъдещото развитие на социалността и отношението *природно и културно*.

Естествено е един докторант да търси опора в направени вече обобщения в макроанализата на световните учени. Текстът показва едно висок ниво на информираност и компетентност, заслуга за което, разбира се, има и неговата добра езикова подготовка. За всяко твърдение авторът сочи източници, даващи актуалността на проблема и необходимостта от намиране на варианти за развитие в емпиричността на ежедневието *тук и сега*.

Темата на докторантския труд е горещо актуална – той започва направо с настоящата криза, преминаваща всички нива – от „ипотечната криза“ през „финансовата криза“ до самата „световна криза“. Изследователският патос на Георги Бойчев ни води към изучаване на причинителя на кризисните ситуации и тяхното епидемиологично разпространяване, нанасящо най-много щети на най-сабите социални организми, а може би и на непомерно разрасналите се, нямащи свои ресурси за „изхранването“ си. *Енергийните ресурси* са отправната точка, от която авторът тръгва към разкриване на алгоритъма на теоретичните си възгледи, за да докаже, че неразумното използване на тези ресурси доведе човечеството до безалтернативната необходимост да реши как да се държи с природата, ако не иска да се обрече на гибел – бавна или бърза.

Организирайки доводите за обосноваването на тезата си, Георги Бойков на пръв поглед реферира много източници, а неговото лично мнение остава скрито. Но това е само на първо приближение – самото привличане на определени автори и авторски тези показва, че в един или друг аспект проблемите, разглеждани от него, са вече в „окото на бурята“ на най-неспокойните човешки умове, а самият докторант много успешно представя доказателствен материал в защита на една заявена авторска позиция.

В дисертацията е показано, че вече не „апетитът идва с яденето“, а че е налице „апетит за ядене, което не може да се изяде“. Представата за „демократизацията на лукса“ стимулира „неоконсумаризма“ и порада усещането за лесната проходимост между низините и върха. Всъщност обаче ножицата на социалното противопоставяне се разширява все повече и повече. Това обаче не намалява стремеж за избор на референтни групи от върха, колкото и ниско да се намира търсещият. Тази тяга към богатство на всяка цена, за да се изкачиш на върха на потреблението, ражда богатия спектър на асоциални явления, които всъщност са вън от интереса на автора.

Твърде интересното въведение към проблема, започващ от съдбата на горивата и динамиката на тяхното добиване и съвременното състояние на нещата и е свързан с разхитителния „неоконсумаризъм“, малко бавно ни довежда до ядрото на дисертационния труд – новата социална мобилност и нейните български проекции в теоретичен и емпиричен план. Българската миграция от втората половина на XX век е показна доста сбито, но носи достатъчна информативност за динамиката на процесите на движение към града, но и към селото, т. е. за цялата сложност на демографските процеси в аспекта на глобалността, както и за разбиране на основните въпроси, заложили от автора, отнасящи се до „деурбанизацията“ и „социалното понижаване“.

Необходимо е да се подчертае, че въпреки големите „лирически отстъпления и встъпления“ по отношение на макросоциалните и макроикономическите процеси и явления, дисертацията е удържана в рамките на социалната мобилност и динамичното разместване на слоеве в нашия актуален свят.

Ключови в дисертационния труд са понятията „деурбанизация“ и „социално понижаване“, изведени като резултат на макроикономическото развитие и изиявяващия се процес на изчерпване на енергийните ресурси и свърхизиявите на потребителското общество, което, по думите на Алвин Тофлър, води до „изяждане“ на основния капитал на планетата. Този нов поглед към мобилността стимулира търсене на нова понятийна система за обясняване на съвременните форми на стратифициране и на български еквивалент на вече функциониращи сред западните автор терминологични варианти на английски език. Може би не всички еквиваленти са точни според спецификата на българския език, но определено може да се каже, че Г. Бойков се опитва до всеки термин на английски да даде български вариант, получаващ своя терминологична натовареност със специфичен български смисъл. Според мен може да се мисли дали downshifting, едно централно понятие в дисертационния труд, не е по-точно да се формулира като *социално слизване* с оглед на доброволността (по дефиниция) на участниците в процеса. *Социалното понижаване* според логиката на българския език е резултат от нечия намеса, в известен смисъл – наказание („понижаване в длъжност“, „понижаване на заплата“ и т. н.). Обратен смисъл носи другото основно авторско понятие *понижител*, което ни насочва към субекти, дейтели, които понижават някого друго – извън себе си. В смисъла на заявената

авторска позиция става дума за доброволно *слизащи* към по-ниска статусна позиция, а не за понижаващи другите.

Мисля, че е правилна логиката на мислене на Г. Бойков, търсещ различни аспекти при деурбанизационното поведение и определящ различни групи (в неговия случай – „руралисти“ и „понижители“) участници в деурбанизационния процес, но ми се струва, че практически подобно разделение е трудно доказуемо. То не е емпиризирано практически при анализа на крехката му емпирична база в рамките на качествено изследване и групата на „руралистите“ си остава слабо обяснен и невалидирана.

Струва ми се също така, че трябва да се използва терминът „кариерно развитие“ вместо „кариеризъм“ – дума натоварена в нашия език с друг тип значение. При едно публикуване на текста е нужно прецизиране на използваните понятия и проверка какви термини вече са „пуснати в обръщение“ в българската научна практика, за да може трудът на Г. Бойков да се впише в един общ компендиум на българските разработки в тази насока.

Самооценката на приносите е разкрита стегнато, немногословно, но тя дава ясна представа за проблемните полета, върху които е работил авторът, и разкрива *реалните* авторски приноси.

Към тях е нужно да се добави, че авторът прави сполучлив опит да разкрие нови посоки на развитие на социалното структуриран в един по-близък или по-далечен план, разглеждайки го в глобална перспектива, но предлагайки и българска оптика към въпроса.

Необходимо е да се спомене богатата информативност на текста и възможността тя да даде ново знание чрез интерпретация на чужди текстове.

Отново се връщам към темата за новото изследователско поле, което е очертано в дисертационния текст, защитено с личната позиция на автора, и, трябва да добавя, с изследователска страст. Точно неговият подход към проблематизираната територия, струва ми се, е твърде нов и затова в много случаи – не съвсем „прецизно одялан“, но въпреки това авторът е последователно убедителен в обобщенията си.

Прави впечатление критическият поглед на дисертанта към теориите, рефериращи съвременното „правилно мислене, говорене и действие“, свързани с неолибералното дефиниране на дневния ред на глобалното общество и на всяко общество поотделно. Неговата критичност е обаче критичност на „втория план“, припомнящ ни

изводи, направени от други, например – „Или капитализъм, или обитаема планета – не можем да имаме и двете“ (Робърт Нюман).

Тази дисертация трябва да се оценява по това какво има в нея, а не какво няма. Защото няма много неща. Още в самото начало е зададен висок градус на очакване за предлагане на отговори на всички въпроси, които са ни минали през главата и анализиране на безброй проблеми, до които авторът се е докоснал мимоходом, в движение – включително и до проблемни зони, които са породили в главата ни нови идеи. Ние можем да очаквам още много неща и разработване на нови аспекти в една бъдеща публикация на текста. Тук и сега обаче е нужно да се обърне внимание на някои важни пропуски.

Видимо е, че дисертацията е писана „на един дъх“. Не е стигнало време или нагласи „за второ дихание“, с което бегачите на дълго разстояние печелят състезанието. Трябва да се потренира „второто дихание“. Резултатите от проведеното емпирично изследване, което само по себе си е доста ограничено, са бегло и незадълбочено разгледани, не е потърсена интерпретация и тезите, заложи в теоретичната част на дисертационния труд и т. н. Анализ на емпиричен материал от „качествени изследвания“ е особено изпитание за всеки социолог, но и проба за социологическа зрялост. Нужно е да се доработи материалът в тази насока за една бъдеща публикация, но преди всичко – за да изкристализират авторовите позиции по „българския случай“. И още нещо – нужно е за този текст едно достойно заключение.

Личи от текста, че авторът не е отделил достатъчно време на големите библиотеки (напр. Народната библиотека или библиотеката на БАН) – иначе не би могъл да се тълкува фактът, че един възлов за дисертацията проблем като аграризма на А. Стамболийски и изобщо земеделската идеология да се разглежда „през втора ръка“. Всяко разглеждане „през втора ръка“ е вече интерпретация на една интерпретация, а понякога и на предвзети твърдения, като случая с М. Иванов.

Могат да се изпишат още критични бележки за неточни преводи или за търсене на повече български опорни точки и паралели за работа в тази насока. Любопитен е например един проект на Института по фолклористика и етнология с етнографски музей към БАН „Slow Food“, по който беше предложена изложба в кулоарите на Централното управление на БАН. този проект е в пряк диалог с тезите на автора и с основни проблеми, изведен в дисертационния труд.

В заключение обаче трябва да подчертая, че се радвам, че съм включена в обсъждането на толкова стойностен дисертационен текст

със силно изявено авторско лице, с авторска позиция и стремеж за даване на свой отговор на въпросителните на времето. Лично аз съм впечатлена от авторската позиция, че всяко общество има самозащитни рефлексии, които изработват „резервни ходове“, необходими при изключителни ситуации на затруднения, катастрофи и катаклизми, но съм скептична, че нашият „резервен ход“ е неогаризмът. Оставайки скептична, аз съм доволна, че докрай Георги Бойков продължава да е верен на себе си и да излага собствени позиции, като ги отстоява с по-добри или по-слаби аргументи – в крайна сметка не се знае кой ще излезе прав.

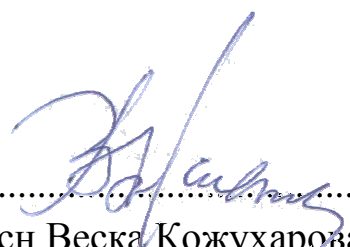
Докторантът Г. Бойков е избрал трудна тема, но е написал четивен текст, с който той може да привлече още много съмишленици по проблема – какво ни чака след прахосническата лакомия, с която е белязано нашето съвремие на пребогати и пребедни.

И най-накрая искам да кажа, че равните и почти безлични работи обикновено получават по-малко бележки, но работи като тази е достойна за много похвали, но и за много изисквания. Най-важното е, че тя има всички достойнства, за да бъде присъдена на автора образователната и научна степен „доктор“ (шифър 05.11.01).

Нео повече, убедена съм, че след защитата на дисертационния труд Георги Бойков ще намери своето достойно място в колегията на катедра „Социология“ и ще покаже от преподавателската катедра цялата сила на вече достигнатата компетентност на зрял изследовател в широк кръг дисциплинарни полета.

Предлагам на уважаемото жури единодушно да подкрепи докторанта Георги Бойков и неговия дисертационен труд „Съвременна социална мобилност – аспекти на процеса на деурбанизация в България“.

Лично аз ще гласувам „за“ присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на Георги Бойков.

Рецензент:.....
(проф. дсн Веска Кожухарова-Живкова)